

Włodzimierz Hołubowicz (1908-1962).
Archeolog, pracownik naukowy
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
i profesor Uniwersytetu Wrocławskiego

Włodzimierz Hołubowicz urodził się 20 czerwca 1908 r. w Jekaterynodarze (ob. Krasnodar) na Kubaniu (ZSRR). Pochodził z rodziny chłopskiej. Jego ojciec, Józef, nie mogąc wyżyć z uprawy ziemi (1½ ha) przeprowadził się do Wilna, gdzie chałupniczo nauczył się krawiectwa. W 1905 r. nabawił się kontuzji nogi podczas demonstracji robotniczej w Petersburgu. Uciekł stamtąd do Odessy, a następnie do Jekaterynodaru, tam ożenił się z Ireną z domu Szkorupat, pochodzącą z Kozaków kubańskich. Jego rodzice nie mieli wykształcenia nawet na poziomie szkoły powszechnej. Matka, podobnie jak ojciec, trudniła się krawiectwem. Rodzina była wyznania prawosławnego. Po śmierci ojca w 1933 r. na jego utrzymaniu pozostały matka i siostra.

Hołubowicz wczesne dzieciństwo spędził na Kubaniu. W latach 1912-1921 na skutek działalności politycznej ojca rodzina została zesłana na Syberię. Tam też rozpoczął naukę w szkole w Omsku i ukończył trzy klasy gimnazjum. Po 1921 r. przeprowadzili się do Wilna, gdzie Hołubowicz kontynuował naukę w szkole rosyjskiej i ukończył czwartą klasę. Sytuacja majątkowa rodziny nie pozwalała na dalszą naukę, ani prywatną, ani państwową. Uczył się sam w domu. W 1926 r. zdał, przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego (KOS), eksternistycznie egzaminy z sześciu klas gimnazjum, uzyskując tzw. małą maturę. W wieku osiemnastu lat zapisał się na świecką katechetykę i pe-



dagogikę przy Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego (USB) w Wilnie. Po roku przerwał naukę z powodu złej sytuacji materialnej i rozpoczął pracę w Urzędzie Skarbowym w Głębokiem i Dziśnie (woj. wileńskie). Z powodu dyskryminacji religijnej, aby nie stracić pracy, przeszedł 14 grudnia 1927 r. na wyznanie rzymskokatolickie. Zmiana religii niestety nie zapobiegła zwolnieniu. W kolejnym roku, jako eksternista, zdał maturę przy KOS w Wilnie. Z przepracowania zachorował, ale złe warunki finansowe rodziny spowodowały, że ponownie musiał podjąć pracę. Początkowo, od 1928 r., był akwizytorem w firmach prywatnych, sprzedawał przybory biurowe i materiały piśmiennicze, później pracował w administracji tygodnika „Comedia” oraz w redakcji tygodnika „Widz”, a następnie jako urzędnik w oddziale wileńskim Polskiego Radia.

Jeszcze w 1928 r. zapisał się na studia, początkowo na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych USB w Wilnie, po czym w 1931 r. przeniósł się na Wydział Humanistyczny tegoż uniwersytetu, gdzie studiował etnografię pod kierunkiem profesora Kazimierza Moszyńskiego, i historię. Jednocześnie w latach 1931-1934 pracował jako redaktor w „Gazecie Wileńskiej”. Na jej łamach pisał o różnych sensacyjnych wydarzeniach. Z tego powodu często miał sprawy sądowe, m.in. za obrazę władz administracyjnych. Był też skazany za przedwczesne ujawnienie szczegółów śledztwa. W latach 1934-1939 był redaktorem kryminalnym, miejskim i wiejskim reporterem oraz sprawozdawcą sądowym w „Kurierze Wileńskim”. Od 1932 r. był zatrudniony jako wolontariusz, a od 1938 r. jako asystent wolontariusz w Muzeum Archeologicznym USB. W początkach 1934 r. wraz z przyszłą żoną, Heleną Cehak, w ramach stypendium odbył podróż do muzeów państw bałtyckich (Łotwy, Estonii, Finlandii i Prus Wschodnich) w celu zebrania dokumentacji potrzebnej do porównania materiału pochodzącego z wykopalisk na terenie Wileńszczyzny. W latach 1932-1938 jako prezes Koła Prehistoryków Studentów USB i wolontariusz brał czynny udział w pracach terenowych Muzeum Archeologicznego USB w Wilnie. Później, od 1 września 1938 r. do 31 sierpnia 1940 r., jako asystent wolontariusz przeprowadził wraz z żoną ponad 40 badań terenowych z zakresu garncarstwa Słowian, m.in. w Wilnie, Nowogródku, Rękanciszkach (okręg wileński), Jaszunach, Macelach Starych (w rejonie solecznickim), w Trokach, a także na cmentarzysku Szilenu (okręg wileński). W 1938 r. został skazany za zwołanie nielegalnego zgromadzenia w sprawie powołania szkoły białoruskiej w gminie gródeckiej. Ponadto prowadzone było wobec niego śledztwo w związku z nawoływaniem ludności wiejskiej do nieposłuszeństwa wobec policji i zachwalania ustroju ZSRR. W grudniu 1939 r. podpisał protest pracowników i asystentów USB przeciwko zamknięciu uniwersytetu polskiego przez władze litewskie. Działania wojenne uniemożliwiły mu także zakończenie prac nad magisterium z etnografii. W latach 1940-1941 pracował w „Gazecie Ludowej”, przejętej przez kompanię Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (LSRR) „Prawdzie Wileńskiej”. Później (od 1940 r. do 22 czerwca 1941 r.) był zatrudniony na stano-

wisku naukowym w Muzeum Sztuki LSRR w Wilnie. W 1941 r. uczestniczył, na zaproszenie Instytutu Historii Kultury Materialnej Akademii Nauki ZSRR, w zjeździe prehistoryków radzieckich w Leningradzie jako przedstawiciel LSRR. Od tego też roku kierował wykopaliskami w Lidzie. Zlecenie to otrzymał od miejscowego muzeum, w porozumieniu z Białoruską Socjalistyczną Republiką Radziecką (BSRR). Niestety, po wkroczeniu wojsk niemieckich do Wilna w 1941 r. musiał przerwać pracę w Muzeum Sztuki i został zatrudniony jako robotnik fizyczny przy plantowaniu Góry Zamkowej. Wraz z żoną odkryli wówczas groby powstańców z 1863 r., które zakopali razem z wykradzioną przez polskich robotników płytą Nieznanego Żołnierza. Gdy sprawa wyszła na jaw, oboje musieli ukrywać się na wsi w domku letniskowym koło Bezdan (rejon wileński). Przebywali tam do 1943 r., żyjąc ze sprzedaży ubrań, książek, mebli, pracy fizycznej i destylacji nielegalnego alkoholu. Ukrywali także trzyosobową rodzinę żydowską, która zbiegła z getta i została zameldowana pod fałszywym nazwiskiem Fijakowscy. Rodzina ta ocalała i po wojnie zamieszkała w Polsce. Ponieważ Hołubowiczów nadal poszukiwała policja litewska, w 1943 r. uciekli z Niemenczyna do Wilna, gdzie otrzymali skierowanie do prac w Austrii. W Wiedniu, dzięki prehistorykowi dr. K. Krennowi, zostali zatrudnieni jako robotnicy w Muzeum Historii Naturalnej. Hołubowicz zajmował się utrzymaniem czystości w preparatorni, a także myciem, czyszczeniem ulic i domów oraz zasypywaniem lejów bombowych. Po wyzwoleniu Wiednia jako obywatel ZSRR został skierowany na cztery miesiące do kontrolno-filtracyjnego obozu NKWD w Burgenlandzie we wsi Krensndorf, skąd otrzymał skierowanie do pracy w Akademii Nauk BSRR w Mińsku, gdzie zatrudniono go na stanowisku pracownika naukowego i powierzono wykopaliska na grodzisku w Mińsku (28 sierpnia 1945 - 1 kwietnia 1946). Następnie, na skutek uchwały Narodowych Komisarzy BSRR, oddelegowano go do Grodna, powierzając uporządkowanie zbiorów muzealnych na tamtejszym zamku. Po zakończeniu prac zwolnił się i wyjechał do Polski. 1 maja 1946 r. Warszawski Komitet Centralny PPR zatrudnił go w Robotniczej Agencji Prasowej jako sekretarza redakcji. Pracował tam do 1 października tego roku, po czym przeniósł się do Torunia, gdzie otrzymał

zatrudnienie (od 15 października) w charakterze zastępcy młodszego asystenta w Zakładzie Prehistorii Wydziału Humanistycznego (WH) Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (UMK). Studia archeologiczne ukończył dopiero po wojnie, 19 czerwca 1947 r. na Uniwersytecie Poznańskim, gdzie uzyskał tytuł magistra filozofii w zakresie antropologii, etnografii z etnologią i prehistorii na podstawie pracy „Technika obróbki gliny w neolitycznej osadzie ceramiki malowanej w Szypenicach na Bukowinie”, przygotowanej pod kierunkiem profesora Józefa Kostrzewskiego. Rok później, 9 maja, doktoryzował się na UMK, otrzymując stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie prehistorii i historii średniowiecznej po przedstawieniu rozprawy pt. „Studia nad metodami badania warstw kulturowych w prehistorii polskiej”. Promotorem pracy był profesor Roman Jakimowicz. Jego rozprawa doktorska wywołała szeroką dyskusję wśród archeologów polskich i przyczyniła się w dużym stopniu do udoskonalenia metody badawczej oraz techniki wykopaliskowej. 1 lipca 1947 r. otrzymał awans na starszego asystenta. Był nim do 31 sierpnia 1950 r. Względy rodzinne oraz praca przy wykopaliskach na Śląsku, a także propozycja ze strony władz Uniwersytetu Wrocławskiego (WUr) utworzenia kierunku prehistorii i etnologii spowodowały, że rok później na stałe przeniósł się do Wrocławia, gdzie w tamtejszym uniwersytecie rozpoczął pracę (od 15 marca tego roku) na stanowisku zastępcy profesora w Katedrze Prehistorii na WH, a od 1 października został kierownikiem Katedry Prehistorii, która w wyniku reorganizacji uczelni 1 września 1952 r. została przekształcona w Katedrę Archeologii Polski i przeniesiona na Wydział Filozoficzno-Historyczny UW. Funkcję tę sprawował do śmierci. W 1951 r. złożył na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego pracę habilitacyjną pt. „Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi”, wydaną drukiem pod tym samym tytułem rok wcześniej. Niestety, z powodu nowej ustawy o stopniach i tytułach naukowych postępowanie habilitacyjne nie zostało przeprowadzone. Dwa lata później, 1 września, został kontraktowym, samodzielnym pracownikiem nauki przy Katedrze Archeologii Polski UW. Od 1 stycznia 1954 r. był kierownikiem Zespołu Katedr Historii Kultury Materialnej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym wspomnianego uniwersytetu.

Jeszcze w tym samym roku podjął również pracę w Zakładzie Archeologii Polski Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu na stanowisku kierownika. Od 1952 r. był członkiem Komisji Organizacyjnej tego Instytutu. 29 stycznia 1955 r. uchwałą Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki nadano mu tytuł profesora nadzwyczajnego.

Wiele czasu i publikacji poświęcił metodyce badań archeologicznych, rozkładowi wspólnoty pierwotnej i tworzeniu się społeczeństwa klasowego i państwa na terenie Polski, ze szczególnym uwzględnieniem Śląska, a także garncarstwu reliktowemu Słowian. Publikował od 1933 r., a swoją pierwszą pracę naukową dotyczącą mumii egipskich w Wilnie ogłosił na łamach „Kurier Wileńskiego”. Był autorem ponad 110 publikacji.

Od 1947 r. prowadził badania wykopaliskowe na zamku w Wenecji koło Żnina. Dwa lata później Ministerstwo Kultury i Sztuki powierzyło mu kierowanie badaniami archeologicznymi nad początkami państwa polskiego na Ślęży-Sobótce koło Wrocławia. W roku 1950 prowadził wykopaliska na grodzisku w Niemczy na Śląsku. Dwa lata później poszukiwał źródeł archeologicznych w Tarchalicach (pow. Wołów), Opolu i Groszowicach (pow. Opole). Od początku lat 60. XX w. badał zabytki zachodniej Polski, w tym starówkę w Opolu.

Wielokrotnie wygłaszał referaty popularnonaukowe w Towarzystwie Wiedzy Powszechnej, Towarzystwie Rozwoju Ziem Zachodnich, Komitecie Frontu Jedności Narodu we Wrocławiu i Społecznym Komitecie Obchodu Dni Śląska, a także w Komitecie Wojewódzkim PZPR w Opolu.

Przed wojną należał do Koła Naukowego Studentów Prehistoryków USB. Od 1947 r. był członkiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Archeologicznego (PTA). Ponadto był członkiem redakcji wydawniczej czasopisma „Archeologia Śląska” i kwartalnika PTA „Dawna Kultura”. Był także członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN. Poza pracą naukową pełnił też funkcje administracyjne. 1 września 1947 r. został powołany na Delegata do Spraw Młodzieży Szkół Wyższych w Toruniu. Był nim do 31 sierp-

nia 1949 r. Na Uniwersytecie Wrocławskim był członkiem Komisji Stypendialnej i Lokalowej.

Od 1946 r. był członkiem PPR i PZPR. W latach 1946-1950 był I sekretarzem Koła Asystencko-Profesorskiego PZPR UMK, był także członkiem egzekutywy komitetu uniwersyteckiego PPR i PZPR (1947-marzec 1950). Ponadto należał do Komitetu Miejskiego i Komitetu Wojewódzkiego PPR (1948) oraz Komitetu Miejskiego PZPR (od 1950). Był również sekretarzem Oddziałowej Organizacji Partyjnej PZPR na UMK. Za swoje lewicowe poglądy był uważany za „zawziętego”, nieuczniącego kompromisów komunistę. Wielokrotnie zarzucono mu, że w swojej pracy naukowej stosuje metodologię marksistowską, oskarżając go o stalinizację archeologii.

25 stycznia 1939 r. został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi za pracę naukową. Nadano mu także Medal X-lecia Polski Ludowej.

7 kwietnia 1934 r. ożenił się Heleną Augustą, z domu Cehak, urodzoną 12 lutego 1902 r. w Stanisławowie, zmarłą 19 lipca 1979 r. we Wrocławiu. Z wykształcenia, tak jak Hołubowicz, była archeologiem, także pracującym w USB (1931-1939), UMK (1 września 1946 do 31 sierpnia 1950 r.), później w UW (od 1 września 1950 r. na etacie adiunkta). 25 lipca 1979 r. spoczęła obok męża na Cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu. Mieli dwóch synów: Olgierda Bolesława, Stanisława Adama oraz przysposobioną córkę Ludwikę.

Włodzimierz Hołubowicz znał języki rosyjski, niemiecki i francuski. Od 1941 r. miał obywatelstwo ZSRR. W Wilnie mieszkał przy ul. T. Zana 7/3 i Zamkowej 8/9. W Toruniu natomiast przy ul. Rybaki 53/2a oraz ul. Mickiewicza 132/9. 4 października 2017 r. Komisja Archeologiczna Oddział PAN we Wrocławiu zorganizowała poświęcone mu posiedzenie pt. „Profesor Hołubowicz archeolog okresu powojennego (Toruń, Wrocław)”.

Zmarł 7 kwietnia 1962 r. w Sztokholmie po operacji serca, na które chorował już w latach 40. XX w. Pochowano go 14 maja na Cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu.

Bibliografia: z zasobu Archiwum UMK – akta osobowe i przewodu doktorskiego W. H., sygn. K-1/214; H-25/16; akta osobowe Heleny Cehak-

Hołubowicz, sygn. K-1/213; z zasobu Archiwum UW – akta osobowe profesora W. H., sygn. 138/Hołubowicz; akta z zespołu: Uniwersytet Wrocławski od 1945 roku, sygn. 6/2, s. 273-276; z zasobu Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego, F. 175 (Archiwum USB), ap. 1(I)Bb, nr 930 (akta osobowe W. H.); T. Klarowski, Poszukiwanie prasłowiańskich śladów na górze Ślęży w ramach przygotowań do obchodów tysiąclecia państwa polskiego, [pr. mgr], Szczecin 2010, http://mitoslavia.blogspot.com/2013_08_03_archive.html [dostęp: 31.01.2019]; *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945-2004: materiały do biografii, koncepcja i red.* S. Kalembka, Toruń 2006, s. 270; W. Wrzesiński, *Uniwersytet Wrocławski 1945-1995*, Wrocław 1995, s. 136; H. Moraczewska, *Hołubowicz Włodzimierz*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy ruchu robotniczego województwa toruńskiego*, Toruń 1988, s. 43-44; *Uniwersytet Wrocławski w latach 1945-1970. Księga jubileuszowa*, pod red. W. Floryana, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 71, 76, 87; J. Antonowicz, *Życiorys prof. dra Włodzimierza Hołubowicza*, Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Archeologiczne, 1967, nr 56, t. 2, s. 5-17; J. Antonowicz, *Włodzimierz Hołubowicz (1908-1962)*, Acta Baltico-Slavica, 1966, t. 4, s. 255-257; M. Chamcówna, *Wydział Filozoficzno-Historyczny*, [w:] *Uniwersytet Wrocławski w latach 1956-1959*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 93, 95, 105, 115-116; T. Różycka, *Włodzimierz Hołubowicz*, Silesia Antiqua, 1964, t. 6, s. 248-251; B.G., *Włodzimierz Hołubowicz*, Z otchłani wieków, 1962, z. 3, s. 244-246; *Włodzimierz Hołubowicz (1908-1962)*, <https://lad.lt/holubowiczwlodzimierz/> [dostęp: 31.01.2019]

Weronika Krajniak (Toruń)
ORCID: 0000-0002-4931-1876